

Arvokas kirja

Laura Piippo

Painettu kirja on mediassa ehditty toistuvasti juhlistaa digitalisoituneessa ajassa sekä vanhanaikaiseksi, epäkiinnostavaksi että suoranaisesti kuolleeksi. Kirjaesineen arvo ja merkitys on puhuttanut laajasti erityisesti suhteessa äänikirjan suosion ja myyntilukujen kasvuun sekä sosiaalisen median vaikutukseen ihmisten lukutapoihin ja -tottumuksiin.

Kirjaesine on kuitenkin myös itsessään aktiivisesti uusia merkityksiä ja yhteyksiä aktiivisesti luova toimija, jonka toimijuus rakentuu sen materiaalisesta ilmiästä, poeettisesta sisällöstä ja käyttötilanteesta sekä kirjoihin liittyvistä kulttuurisista puhetavoista ja käsityksistä, muistoista ja aistikokemuksista. Kirjat ja kirjojen kuvat täyttävät messuhallit, Instagramin sisällöt, äänikirjapalvelujen mainokset ja käyttöliittymät sekä esikoiskirjailijuuudesta haaveilevien ajatukset. Hahmottelen tässä esseessä, millaista arvoa kirjoihin kytkeytyy digitaalisten ympäristöjen arvoketjuissa ja aikakaudella.

Yksityinen ja vuorovaikutuksessa syntyvä arvo

Kirjaesinettä käsitteellisine, mediaalisine ja materiaalisine puolineen on viimeaikaisessa tutkimuksessa suhteutettu sitä ympäröivään digitaalisuuteen¹, kirjaesineen tuottamiin (uus)materiaalisiin ja affektiivisiin merkityksiin², kirjallisuussosiologisiin kehyksiin³ sekä alustatalouteen⁴. Painetun kirjan kuolemaa povaavista tai manaavista ennusteista huolimatta se näyttää edelleen puolustavan asemaansa kirjallisuuden jäsentymisen tapana: analogisen maailman lisäksi kirja elää digitaalisissa ympäristöissä merkityksiä ja arvoa jäsentävinä käytötapoina, muotoina ja rakenteina. Kirjaan ja sen ideaan kiinnittyy siis selvästi jonkinlaista arvoa tai arvostusta.

Kirjallisuuden ja kirjaesineen arvoa on perinteisesti lähestytty erottamalla toisistaan taloudellinen ja taiteellinen arvo, joista jälkimmäinen on jaoteltu esteettiseksi, henkiseksi, sosiaaliseksi, historialliseksi, symboliseksi sekä autenttisuuden arvoksi⁵. Näitä kategorioita on myös jalostettu eteenpäin huomioimaan paremmin erilaisten kirjaan liittyvien arvojen yhteenkietoutuneisuus. On puhuttu esimerkiksi tyylin ja muodon arvosta, tiedollisesta arvosta, emotionaalisesta arvosta, sosiaalisesta arvosta sekä taloudellisesta arvosta⁶. Näihin tapoihin ymmärtää arvo liittyvä vahvasti ajatus arvon itsenäisestä olemuksesta, jota voidaan kiinnittää eri asioihin erilaisissa käytännöissä ja ympäristöissä. Tällainen arvo voi kirjojen yhteydessä näyttäytyä esimerkiksi yksilöllisessä lukukokemuksessa tai taiteellisessa työskentelyssä.

Toinen tapa hahmottaa arvoa lähtee liikkeelle ihmisten harjoittamasta arvottamisesta.⁷ Arvottamisen käsite viittaa siihen, että kaikki arvo on tavalla tai toisella organisoitua: mitään asiaa ei voida todeta arvokkaaksi ilman jonkinlaisia arvioinnin perusteita, mekanismeja, teknologioita ja käytäntöjä.⁸ Arvo ei siis ole jotain *an sich* vaan sitä tuotetaan erilaisilla tavoilla ja toiminnoilla. Lähestymistapa näkee arvon yhteiseksi hyväksi, joka tulee esiin ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja toiminnassa. Yhteiskunnassa vallitsee erilaisia vakiintuneita ja keskenään kilpailevia käsityksiä siitä, millä tavalla arvoa hahmotetaan ja millaiset asiat nähdään arvokkaiksi. Näitä voidaan kutsua arvojärjestyksiksi (*orders of worth*).

Arvo ymmärretään tässä yhteydessä yhteiskunnassa laajalle levinneiden arvottamisen tapojen kautta arvokkaina pidettyinä piirteinä tai ominaisuuksina, jotka tulevat esiin ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.⁹ Arvoa on tästä näkökulmasta seitsemää erilaista lajia, joiden muoto poikkeaa toisistaan merkittävästi: arvo voi olla esiintymismuodoltaan affektiivista/emotionaalista, formaalia, semioottista, sosiaalista, mitattavaa, rahallista tai materiaalista.¹⁰

Tämä näkökulma jättää ulkopuolelle yksityisen piirin asiat, kuten esimerkiksi henkilökohtaiset lukukokemukset tai kirjoittamiseen liittyvät taiteelliset valinnat, vaikka niillä vuorovaikutuksen piiriin astuessaan voikin olla osansa ihmisten yhteisen toiminnan arvottamisessa.

Kiinnostavaa on, miten kirjaesine muotoinen, pääsääntöisesti digitaalisissa ympäristöissä syntynyt, osin niitä hyödyttävä ja suurimmaksi osaksi niissä vastaanotettu nykykirjallisuus asettuu suhteessa erilaisiin arvojärjestyksiin. Vaikka digitaaliset ympäristöt tarjoavat kiinnostavan tapauksen arvottamisen prosessien tutkimiseen, käsittelen tässä yhteydessä vain sitä, millaista erilaista arvoa kirjallisuudelle annetaan näissä prosesseissa. Ilmaisun selvyiden vuoksi viittaan tässä yhteydessä arvon eri lajeihin vain erilaisina arvoina.

Kollektiivista hurmosta vai vastinetta pennosille?

Affektiivinen tai emotionaalinen arvo perustuu intohimoon ja uutuuden kokemukseen. Se syntyy yhteisöstä, jossa jaetaan hetkellistä ihailua, kollektiivista hurmosta ja uutuudenviehätystä. Tällainen inspiraatio ilmenee ihmisille emotionaalisesti ja sitä tyypillisesti luodaan massahurmoksissa tai rajatummassa performanssissa. Rajatummaksi tilanteeksi voidaan ajatella esimerkiksi kaikenlainen jaettu keskittyminen ja lumoutuminen kirjallisuudesta vaikkapa lukupiireissä: immersiiivinen uppoutumisen kokemus, jonka syntymisessä kirjaesineen rooli usein korostuu. Laajemmassa muodossa erilaiset kirjamesut, -festivaalit, ja muut kirjallisuuteen ja kirjaesineeseen liittyvät massatapahtumat tuottavat tällaista arvoa. Affektiivisen tai emotionaalisen arvon muodostukselle sosiaalinen media on keskeinen konteksti, sillä sen logiikka suosii affektiivista toimintaa ja affektiivisesti latautuneiden ilmausten jakamista.

Formaali arvo perustuu yhdenvertaisuuden, yhteisvastuun ja solidaarisuuden periaatteille. Se syntyy, kun ihmiset ilmaisevat yhteistä tahtoa kollektiivisina toimijoina. Arvon esiintymiseen liittyy aktiivisia yhteenkuuluvuuden, empatian ja samassa veneessä olemisen kokemuksia. Se tulee esiin erityisesti ihmisten tasavertaisessa vuorovaikutuksessa ja edustuksellisessa toiminnassa. Olennaista kirjallisuuden ja kirjan näkökulmasta tässä yhteydessä on esimerkiksi tasa-arvoinen pääsy kirjallisuuteen julkaisemisen ja saatavuuden mielessä, mukaan lukien sanan- ja ilmaisunvapauden. Tähän liittyviä konkreettisia kysymyksiä ovat esimerkiksi sekä kirjastolaitoksen toimintaedellytysten heikentäminen että alustafirmojen osin algoritmisesti painotetut katalogit, jotka molemmat rapauttavat formaalia arvoa. Esimerkiksi omakustantamisen ja digitaalisen julkaisemisen helpottuminen on voinut vahvistaa kirjallisuuden formaalia arvoa, kun taas digitaalisten alustojen valikoivat piirteet ovat voineet heikentäneet sitä. Äänikirjan alennusmyynti tuottaa näennäisesti kirjaesineen suhteellista arvonnousua: painettu kirja maksaa edelleen saman verran kuin ennen, mutta lukuaikepalvelujen kirjan hinta alenee.

Semioottinen arvo perustuu tunnettuuteen, tunnustukseen, maineeseen ja kunniaan. Se liittyy kulttuuriseen arvottamiseen, jossa arvo ilmenee merkkien ja symbolien kautta. Arvokkaaksi nähdään henkilöt tai asiat, jotka symboloivat juuri nyt kiinnostavaa ja trendaavaa aihetta. Arvoa määrittävät haastattelijat, fanit, kriitikot ja seuraajat. Kirjallisuuden yhteydessä tähän liittyy toisin sanoen kirjallisuuden vastaanotto, se miten kirjallisuutta ja kirjaesineitä kielennetään uudelleen, esitellään toisille tai käsitellään muuten sisällöllisesti. Myös kirjallisuuden tutkimus osallistuu semioottisen arvon tuottamiseen, mikä kielii arvottamisen monista aikajänteistä. Samaan semioottiseen lajiin kuuluu kuitenkin myös markkinoinnin uutuuspuhe, jossa teos kuin teos on usein tapaus vailla edeltäjää, kuriton uudistaja ja lajien murskaaja. Tämän arvon muodostuksessa

oleellista on myös kirjailijoiden trendikkyys, tunnettuus tai ilmiöksi tuottuminen. Kirjastojen julkaisemat ja median toisintamat lainaus- ja varauslistakärjet, erilaiset suositukset sekä tapa viitata teokseen tekijänsä uusimpana teoksen nimen sijaan rakentavat osaltaan semioottista arvoa.

Tällaisen diskurssin tuottamisessa lukuaikapalveluilla on keskeinen rooli niiden suosittealgoritmeille rakentuvan ekologian vuoksi. Niiden voidaan nähdä hyödyntävän monella tapaa kirjaesineen rakenteellisia piirteitä, kuten kansikuvia ja muita kynnystekstejä ja rakentavan edellä kuvatulla tavalla kirjaan kiinnittyvää semioottista arvoa samalla, kun ne nakertavat kirjaesineen materiaalista arvoa ja kirjailijan toimeentuloa.

Läheisyyden tai kodin arvo puolestaan perustuu kunnioitukseen, pysyvyyteen, luottamukseen ja perinteen jatkamiseen. Se näkyy perhe-elämässä, parisuhteissa, ystävyyksissä sekä harrastuksissa ja joskus myös työyhteisöissä. Läheisyyden arvo voi ilmentyä tiiviinä yhteisönä, kohtalotovereiden joukkona tai rajatun piirin hiljaisena tietona. Kirjallisuudessa siihen kytkeytyvät läheisissä suhteissa jaettu ymmärrys kirjoista ja niiden merkityksistä. Tähän liittyvät esimerkiksi tiettyjä sosiaalisia piirejä yhdistävät teokset, niiden tunteminen ja niihin viittaaminen keinona yhteenkuuluvuuden vahvistamiselle. Kirjallisuus itsessään rakentuu suhteessa aiempaan traditioon, oli kyse sitten läheisestä, vieraantuneesta tai vielä tunnistamattomasta perhesuhteesta. Läheiset suhteet voivat rakentua kirjan ja yksittäisen lukijan välille muodostuvan henkilökohtaisen lukukokemuksen jakamisen kautta. Tällöin myös kirjaesineeseen liittyvät tuntumielikuvat ja aistimuistot kannattelevat ja rakentavat merkityksiä, jolloin esineen säilyttäminen ja vaaliminen rakentaa sille läheisyyden arvoa. Tällaista toimintaa voi olla esimerkiksi yhteisen kirjakokoelman kasvattaminen. Lukija voi myös muodostaa parasosiaalisen suhteen kirjailijaan kirjaesineen kautta.

Mitattava arvo perustuu päämäärien tavoitteluun, tuottavuuteen ja tehokkuuteen. Sen luominen edellyttää teknistä asiantuntemusta, prosessien hallintaa ja jatkuvaa tehostamista. Mitattava arvo näkyy toiminnan mitattavina tuotoksina sekä uusien tavoitteellisten hankkeiden ja projektien avaamisina. Arvon avainsanat ovat suunnittelu ja tulevaisuus. Jokainen toistaan suurempi kirjasyksy rakentaa tätä arvon lajia, kuten myös julkaistujen ja myytyjen nimikkeiden määrät. Joskus kirjallisuuspuheessa arvoa rakennetaan myös teosten mitalla: niin ja niin monta sivua, käytettyjä työtunteja, luettuja lähteitä yksien kansien välissä. Sama logiikka toimii myös tavassa luonnehtia ja rakentaa kirjailijuutta julkaistujen ja lukijuutta luettujen (ja listattujen) teosten määrillä. Mitattavan arvon luontiin liittyy myös keskustelu kirjallisuuden ja sen lukemisen välineellisistä arvoista ja kirjaesineen roolista niissä. Esimerkiksi tästä sopii keskustelu lukemisen hyödyistä, milloin empatiakykyjen oppimisille, milloin hyvinvoinnin ja tuottavuuden kasvattamiselle.

Rahallinen arvo liittyy halun tyydyttämisen ja siihen vaadittavien kustannusten väliseen suhteeseen. Arvo perustuu kilpaileviin hyödykkeisiin, kuten tuotteisiin ja palveluihin, joita valikoimalla ihmiset hakevat tyydytystä haluihinsa. Rahallinen arvo ilmenee ”vastineena rahalle” eli hintoina ja maksuvälineen käytettynä määränä. Puhe kirjasta hyvänä tai huonona ”ostoksena” tai ”sijoituksena” – oli kyse sitten rahasta tai ajasta – sopii tähän esimerkiksi, kuten ylipäättään kaikki kirjallisuuden kuluttaminen ja keräily.

Materiaalinen arvo perustuu eloonjäämiseen ja perustarpeiden tyydyttämiseen. Se ilmenee tarpeena olla jatkuvassa interaktiossa muiden kanssa, jotta toimija selviytyisi fyysisistä, psyykkisistä, sosiaalisista tai muista tarpeistaan. Arvokas toiminta näkyy yhteistyönä ja synergisenä toimintana. Kirjojen kirjoittaminen ja kustantaminen muille ihmisille on elinkeino, ainakin joillekin harvoille. Kirjallisuus esineinen on ekosysteemi, joka mahdollistaa oman olemassaolonsa jatkuvuuden. Kirjat poikivat uusia kirjoja. Tämän arvon muodostuksen näkökulmasta kustantamot ovat vaikeassa tilanteessa digitaalisten alustajättien dominoimassa ekosysteemissä. Kirjaesineeseen liittyy myös edunvalvontatyö, joka pitää sisällään esimerkiksi keskustelua tekijänoikeuksista ja eri kirjallisuusformaatteihin liittyvistä tekijäkorvauksista sekä sitä kautta laajemmin kirjailijoiden elannosta ja toimeentulosta.

Kirjan arvot paljastavat kirjallisen kulttuurin tilan

Mitä tämä kaikki sitten tarkoittaa kirjojen kannalta? Muuttuvassa toimintaympäristössä arvon eri lajien tunnistaminen auttaa puhumaan kohdallisemmin kirjaesineestä merkityksiä kantavana ja uudistavana teknologiana. Se myös auttaa purkamaan kirjallisuuden kulloiseenkin alustaan ja formaattiin liittyvää tunnerakenteiden sommittumaa sekä tunnistamaan katteettomat suosittuuden, toivottavuuden tai kannattavuuden mainesanat.

Arvonmuodostuksen analyysi myös tekee näkyväksi, miten kirjallisuuden arvo rakentuu toistoilla ja toiminnalla: kirjassa esineenä risteää paljon sellaista, joka avaa laajemmin kirjallisen kentän ja kulttuurin tilaa niin tässä kuin toisissakin ajoissa.

Jos kirjalle halutaan luoda määrätynlaista arvoa, on myös valittava huolella se toiminta, jolla kyseistä arvoa voidaan rakentaa. Teosten tarkka, esineluonteen ja siihen liittyvän arvon huomioiva lukeminen auttaa teoksen poeettisen sisällön ohella selvittämään, millaisena kirjaesineen tapa jäsentää yleisön, lukijan ja tekijän rooleja näyttäytyy digitaalisten ympäristöjen aikakaudella. Näin rakentuu sekä kohdallisempi ymmärrys kirjassa ja sen materiaalisissa muodoissa risteävistä ja niitä

ympäröivistä arvostamisen tavoista että laajempi näkemys tekstienvälisyyksien ja materiaalisuuksien muutoksista suhteessa aiempaan kaunokirjalliseen traditioon ja kirjatuotantoon.

Minkälaiset arvot kiilaavat toistensa ohi tulevaisuudessa? Vastaus riippuu myös meistä, kirjojen arvostajista.

Viitteet

¹ Brillenburg Wurth ym. 2018; Borsuk 2018; Rye Andersen 2018; Pichler 2019; Keskinen ym. 2019; Pressman 2020; Hayles 2020; Hildebrand-Schat ym.; Sjöberg ym. 2023

² Piippo 2020; Kajander 2020

³ Forslid et al 2015; 2017

⁴ Have & Pedersen 2020; Berglund 2024

⁵ Throsby 2001, 28–29

⁶ Forslid ym. 2015, 74–78

⁷ Jagd 2011

⁸ Kornberger ym. 2015

⁹ Boltanski & Thévenot 2006

¹⁰ Kork & Sorsa 2020

Kirjallisuus

Berglund, Karl. Reading audio readers: Book consumption in the streaming age. Bloomsbury Academic 2024.

Boltanski, Luc ja Laurent Thévenot. On Justification: Economies of Worth. (De la justification: les économies de la grandeur, 1991) Kään. Catherine Porter. Princeton University Press, 2006.

- Brillenburg, Wurth, Kári Driscoll Kiene ja Jessica Pressman (toim.). *Book Presence in a Digital Age*. Bloomsbury Academic, 2018.
- Drucker, Johanna. *The Century of Artists' Books*. Granary Books, 2004.
- Forslid, Torbjörn, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson ja Ann Steiner. *Höstens Böcker: Litterära Värdeförhandlingar 2013*. Makadam, 2015.
- Forslid, Torbjörn, Jon Helgason, Christian Lenemark, Anders Ohlsson, ja Ann Steiner. *Litterära Värdepraktiker: Aktörer, Rum, Platser*. Makadam, 2017.
- Have, Iben ja Birgitte Stougaard Pedersen. "The audiobook circuit in digital publishing: Voicing the silent revolution". *New Media & Society* 22 (3), 2020.
- Hayles, N. Katherine. *Postprint: Books and Becoming Computational*. Columbia University Press, 2020.
- Hildebrand-Schat, Viola, Katarzyna Bazarnik ja Christoph Benjamin Schulz (toim.). *Refresh the Book: On the Hybrid Nature of the Book in the Age of Electronic Publishing*. Brill, 2021.
- Jagd, Søren. "Pragmatic sociology and competing orders of worth in organizations". *European Journal of Social Theory* 14 (3), 2011.
- Jalonen, Harri; Nina Helander ja Leena Mäkelä. *Arvostustalous — Kuinka arvostus rakennetaan ja rakentuu digiyhteiskunnassa*. Vastapaino, 2020.
- Kajander, Anna. *Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa*. Helsingin yliopisto, 2020.
- Keskinen, Mikko; Laura Piippo ja Juha-Pekka Kilpiö. Special Issue: Ubique and Unique Book: The Presence and Potential of the Codex. *Image and Narrative* 20 (1&2), 2019.
- Kork, Anna-Aurora ja Ville-Pekka Sorsa. "Arvostamisen konventiot". Teoksessa *Arvostustalous: kuinka arvostus rakennetaan ja rakentuu digiyhteiskunnassa*, toim. Harri Jalonen et al. Vastapaino, 2020.

Kornberger, Martin, Lise Justesen, Jan Mouritsen ja Anders Koed Madsen (toim.). Making Things Valuable. Oxford University Press, 2015.

Pichler, Michalis (toim.). Publishing Manifestos. An International Anthology from Artists and Writers. The MIT Press, 2019.

Pressman, Jessica. Bookishness: Loving Books in a Digital Age. Columbia University Press, 2020.

Piippo, Laura. Operatiivinen vainoharha normaalitieteen aikakaudella: Jaakko Yli-Juonikkaan Neuromaanin kokeellinen poetiikka. Jyväskylän yliopisto, 2020.

Rye Andersen Tore (toim.). Litteratur Mellem Medier. Aarhus Universitetsforlag, 2018.

Throsby, David. Economics and Culture. Cambridge University Press, 2001.